

BEGRIP - CHRISTENDOM – ISLAM

Nr 24 Okt. 1976

CHRISTENEN IN TRANSJORDANIË

Ten geleide

- Allereerst maken wij met vreugde melding van het verschijnen van het eerste nummer van een Informatie Bulletin uitgegeven door de Federatie van Moslim Organisaties Nederland.

Wij zijn blij met deze bijdrage vanuit de eigen Moslimgemeenschap in Nederland en hopen dat het de spreekbuis mag worden voor zovelen die in onze samenleving terecht zijn gekomen en deze door hun inspanning mede in stand helpen houden.

Inlichtingen hierover Postbus 5819 Den Haag 2040.

- Dan het voor u liggende artikel over Transjordanië. In de discussies over het Midden-Oosten speelt Jordanië een eigen rol.

De vraag is of een minderheidsgroep, als die van Arabische christenen in Transjordanië ook gehoord wordt.

In deze aflevering van Begrip vragen wij aandacht voor hen, mede omdat de moeilijkheden waarmee zij vandaag te kampen hebben hun wortels hebben in onze eigen geschiedenis.

de redactie

CHRISTENEN IN TRANSJORDANIË.

De gebeurtenissen in de zomer van 1970 hebben de aandacht weer eens op Jordanië gericht. Dit is echter door wat in Libanon gebeurt op de achtergrond geraakt.

In dit artikel willen wij de aandacht vragen voor enkele groepen christenen die zich in Jordanië bevinden. (1)

Het betreft heel speciaal het gebied ten oosten van de Jordaan, dat in de Bijbelse literatuur heet : Transjordanië.

Door de oorlog van 1967 is dit gebied geheel geïsoleerd van de door Israël bezette "Westelijke Jordaanoever".

Al is de term Transjordanië sinds 1946 officieel niet meer in gebruik, ze wordt in dit artikel toch gebezigd omdat ze precies het gebied aanduidt waarover wij willen spreken.

De schrijver is zich ervan bewust dat de hier volgende bladzijden hier en daar sporen van onvolledigheid vertonen. Het is nl. onmogelijk op dit moment ter beschikking staande gegevens op hun juistheid te controleren.

Alvorens de situatie van "nu" te beschrijven willen wij, voor een beter begrip hiervoor, beginnen met een korte historische schets.

I EEN BEETJE GESCHIEDENIS.

De aanwezigheid van christenen in Transjordanië dateert al van de eerste eeuwen. Tijdens de belegering van Jeruzalem in 70, zocht de kerkgemeenschap van die stad haar toevlucht aan de andere kant van de Jordaan in Pella, het huidige Tabaqat Fahl.

Origenes, die meerdere malen in die streek verbleef, maakt in het begin van de 3e eeuw melding van hun aanwezigheid. (2)

De eerste getuigenissen vanuit opgravingen dateren echter pas uit de 5e eeuw. Het beeld dat deze opgravingen geven, wijst op een verspreiding van de christengemeenschap die herinnert aan de kerk-situatie van Noord-Afrika. Vanaf het meer van Tiberias tot aan de golf van Aqaba, ten oosten van de Jordaan en de Dode Zee, treft men resten aan van niet minder dan 13 bisschopsteden, daterend uit de 5e en 6e eeuw. Alleen reeds in de buurt van Madaba zijn de ruïnes teruggevonden van twaalf kerken. Tussen de gevonden mozaïeken bevindt zich de beroemde uit de 6e eeuw daterende landkaart van het Oosten. Op meerdere plaatsen zijn ook nog de resten gevonden van naast de kerk gebouwde kloosters.

Deze periode, die nog ligt vóór het optreden van Mohammed, wordt tevens gekenmerkt door een invasie van stammen uit Zuid-Arabië.

Sommigen van deze bekeren zich tot het christendom zoals de Ghassaniden. Van deze stam is bekend dat zij zich opwierp als verdediger van de grenzen van het Byzantijnse Keizerrijk tegen plunderaars, vanuit de zuidelijk liggende woestijn. Ook worden deze Ghassaniden genoemd als de vertegenwoordigers van de "verst gevorderde Arabisch christelijke cultuur". (3) Zij vestigden zich voornamelijk in het Noorden, in de Haurân, maar hun invloed strekte zich uit tot de Dode Zee.

Meerdere christelijke groepen, die nu in Transjordanië wonen, gaan er trots op, dat hun afstamming teruggaat in de rechte lijn tot deze Ghassaniden. Het zou zelfs aan deze afstamming te danken zijn dat de nakomelingen van een van hen, die deze streek heeft afgestaan aan de moslims, geen belasting hoeven te betalen aan de "Mensen van het Boek".

Bij de komst van de moslims waren er in Transjordanië derhalve bloeiende christelijke nederzettingen; en al zijn er velen van hen overgegaan tot de Islam, een gedeelte is door de eeuwen heen blijven vasthouden aan het christelijk geloof. Vanaf die tijd verstommen de getuigenissen geleidelijk; om rond de 9e eeuw geheel te verdwijnen met het laatste bericht over een bisschop van Kerak.

Deze gemeenschappen delen in het lot van de gehele Oosterse Kerk, die zich steeds minder duidelijk verbonden wist met Rome. Daardoor raakten ze ook geleidelijk in het isolement. De Europese landen kwamen weliswaar meerdere malen tussenbeide in deze streek, zich stortend in avonturen, die werden ingegeven door een mengsel van edelmoedigheid en slimme berekening. Meestal waren ze volslagen onbekend met de situatie voor wat betreft de verhouding tussen Oosterse en Westerse Kerk of de betrekkingen tussen de christenen en de moslimautoriteiten. Zo hebben de Kruistochten in plaats van de eenheid te bevorderen, eerder bijgedragen tot de scheiding tussen Rome en de Oosterse Kerk. (denk hier bv. aan de 2e Kruistocht, die zich om niet minder dan mystieke motieven keerde tegen Konstantinopel) Hetzelfde kan gezegd worden van de bemoeienissen van Rusland dat eind 18e en in de loop van de 19e eeuw, om weinig onbaatzuchtige motieven, de verdediging op zich nam van de orthodoxe christenen in het Rijk der Ottomanen. Rusland was actief op twee fronten tegelijk: bij de Ottomaanse regering bepleitte het de zelfstandigheid van de orthodoxen en bij het Patriarchaat van Jeruzalem bewerkte het een beëindiging van Griekse overheersing in de kerkelijke leiding van de Arabische christenen.

En als men dan nog bedenkt dat Frankrijk zich terzelfder tijd opwierp als de verdedigster van alles wat katholiek was, dan kan men begrijpen hoe de Arabische christelijke minderheden door al deze bemoeienissen gecompromitteerd werden in de ogen van de moslim machthebbers, die hen beschouwden als weinig loyale onderdanen, die gemene zaken maakten met buitenlandse mogendheden.

In 1844 verkreeg Rusland dat de verkiezing van de orthodoxe Patriarch van Jeruzalem in deze stad zelf plaatsvond, en niet langer in Konstantinopel. Deze verandering, bedoeld om hierdoor geleidelijk de situatie van de orthodoxe gemeente in Palestina en Transjordanië te verbeteren, heeft in grote mate het verder verloop der geschiedenis bepaald.

We zullen proberen deze in grote trekken te schetsen. (Dit gebeurt door de auteur voor achtereenvolgens de vier christelijke groeperingen die gevonden worden in Transjordanië. Voor de twee laatste groeperingen is de tekst in de vertaling samengevat. (vert.))

a GRIEKS-ORTHODOXEN.

In de naam zelf liggen de latere spanningen binnen deze gemeenschap, verborgen. De situatie, die tot de laatste jaren gegolden heeft, is als volgt samen te vatten: In het orthodox Patriarchaat van Jeruzalem waren zo goed als alle leidende posities en tevens de financiële middelen in handen van een Griekse priesterstand, terwijl de gelovigen haast voor 99% van ras en taal Arabisch waren. Wij moeten terug in de geschiedenis om zicht te krijgen op deze wonderlijke situatie.

De zorg voor de pelgrims naar het Heilig Land en de verdediging van de rechten die de Orthodoxen hadden op de heilige plaatsen, bracht de Grieken ertoe om, tegen het eind van de 16e eeuw, de oude Broederschap van het H. Graf te reorganiseren. In de praktijk waren alle leden van dit Broederschap Grieken. Het genootschap groeide in belangrijkheid voornamelijk door de rol van het eerste plan die het speelde bij de verkiezing van de Patriarch van Jeruzalem.

Deze moest overigens ook gekozen worden uit de leden van het genootschap, en de Arabische priesters kwamen hier in het geheel niet aan te pas.

De uitvaardiging van een reglement m.b.t. de keuze van een Patriarch, in 1875, bestendigde deze toestand. Dit reglement, dat de goedkeuring kreeg van de Sultan, maakte de keuze tot een bijna exclusieve zaak van de Broederschap van het H. Graf, zonder dat Arabische priesters en gelovigen hun stem konden laten horen.

Dit duurde tot het begin van de 20e eeuw. De opstand van Jong Turkije maakte in 1908 een einde aan het absolutistische regime van Sultan Abdul Hamid II. Dit had ook de emancipatie moeten inluiden voor de Arabische christenen t.a.v. de Grieks-kerkelijke autoriteiten. De Arabieren hielden niet op met eisen dat het reglement van 1875 wordt afgeschaft, en gaan hier na de tweede wereldoorlog, na een korte onderbreking, mee door.

In juli 1923 beleggen de Arabisch orthodoxe christenen hun eerste congres in Caïffa. Het grootste deel van de 53 afgevaardigden kwam uit Transjordanië. Dit congres stelde harde eisen aan het Patriarchaat van Jeruzalem. o.a. :

- De afzetting van iedere kerkelijke leider die geen Arabisch spreekt.

- Transjordanië maakt aanspraak op een eigen Arabische bisschop.

- ~ Een uitvoerend comité ziet toe op uitvoering van de eisen. In dit comité zitten 7 Palestijnen en 3 Transjordaniërs.....

Een scherp conflict tussen Patriarch en uitvoerend comité was het gevolg. De Britse regering, die bij mandaat de orde moest handhaven, trachtte vergeefs te bemiddelen.

De opvolging na de dood van Patriarch Mgr. Damianos, in 1931, lag bijzonder moeilijk. De Arabieren weigerden zich neer te leggen bij welke keuze dan ook zolang niet voldaan werd aan hun eisen, speciaal met betrekking tot het reglement van opvolging van 1875. De patriarchale synode hield vast aan het standpunt van éérst een nieuwe patriarch kiezen en dan pas behandeling van de eisen van het uitvoerend comité.

De nieuwe Patriarch werd pas gekozen in 1935. De Arabische afgevaardigden wilden hier niet aan meedoen. Het fiat van de koning van Engeland kwam pas in 1939. Gedurende heel het Patriarchaat van Mgr. Timothée regende het voorstellen voor dekretten voor te houden congressen, zonder dat men tot een akkoord kon komen. Toen Mgr. Timothée stierf 1955 stond men weer voor precies dezelfde moeilijkheid.

In het burgerlijk bestuur was intussen een wijziging gekomen: het recht om een nieuw kiesreglement goed te keuren lag nu bij de regering van Jordanië. De standpunten van beide partijen lagen altijd nog even ver uit elkaar. Daarom koos de Jordaanse regering een tussenweg: op de avond zelf van de keuze van Mgr. Benedictos tot nieuwe Patriarch, keurde het Jordaanse parlement een nieuw reglement goed dat tegemoet kwam aan de meeste Arabische wensen. (Januari 1957)

De zaak kwam echter niet tot rust. De nieuwe Patriarch, niet tevreden met de regeling, kwam met een nieuw voorstel. In 1958 werd bij wijze van eerste fase, een nieuw reglement goedgekeurd, met instemming van de Arabieren. Een van de punten hiervan is dat binnen drie jaar twee Jordaanse Arabi-

sche bisschoppen gewijd moeten worden. Als gevolg hiervan wordt in 1960 Mgr. Gharfeh, een Arabische Transjordanië, tot titulair aartsbisschop van Gêrash gewijd. (4)

Wij hebben gemeend deze feiten te moeten geven, om een indruk te geven van de interne moeilijkheden waarmee de christenen uit Transjordanië te kampen hadden. Dit alles heeft niet bijgedragen tot een betere samenwerking tussen christenen - Arabieren in de hiërarchie van Jeruzalem. Integendeel, wij konstateren, aan het einde van de 19e eeuw begin 20e eeuw, bij de orthodoxe Jordaanse christenen een verwijdering t.a.v. hun eigen kerkelijke leiding en een toenadering tot de kerk van Rome en dit geldt met name voor die geïsoleerde groepen in Transjordanië.

Bij de discriminatie, waarvan de Arabische priesters het slachtoffer waren (dezen waren niet eens in de gelegenheid om zich intellectueel op hun taak voor te bereiden), voegen zich nog de financiële moeilijkheden waarin het Patriarchaat van Jeruzalem zich bevond. Vanwege enorme schulden moesten bv. scholen gesloten worden, en hiermee werd steeds begonnen in het Transjordaanse. Bij gebrek aan geld werden in 1932-33 alle scholen gesloten.

Vroeger kwam Rusland nog wel eens te hulp, het Communistisch regiem had hier echter een einde aan gemaakt. Het wegvallen van alle financiële steun voor het in stand houden van het onderwijs, terwijl de staatsscholen nog geen alternatief boden, verklaart het feit dat de leken zich met de zaak gingen bemoeien. Op eigen initiatief namen zij contact op met Rooms Katholieke gezagsdragers. Het is moeilijk om deze stappen geheel op rekening van godsdienstige overtuigingen te zetten. Vooral als zulke initiatieven een collectief karakter hebben is het moeilijk om te spreken van een soort "beking". Dit misverstand is waarschijnlijk te wijten aan de gehele politiekreligieuze context van die tijd. (machtsstrijd van de westerse mogendheden, gouden eeuw van het koloniale tijdperk en een triomfalistisch katholicisme). Maar de feiten liggen er nu eenmaal dat de in Palestina reeds sterk georganiseerde Latijnse Kerk om hulp gevraagd werd. In de volgende paragraaf zullen we zien hoe dit verliep.

b LATIJNSE KERK.

Paus Pius IX had in 1847 een Patriarchaat opgericht voor de Latijnse Kerk in Jeruzalem. Tot 1869 had dit echter nog geen enkele parochie in het Transjordaanse. In dat jaar werd een soort missie geopend in Salt, toen administratief centrum en hoofdstad van die streek. (Salt ligt halverwege Amman en de Jordaan). Er vormde zich een kleine Latijnse gemeenschap; vanwege het Arabisch deden de priesters voor de prediking en onderwijs een beroep op priesters en leken van de Maronieten. Er werden enkele kapelletjes en schooltjes opgezet, maar vanwege gebrek aan geld moesten de priesters zich terugtrekken op één kamer in de stad, die dienst deed als kapel en als school.

Het is rond deze tijd dat men de eerste overgang moet plaatsen van een groepje Transjordaniërs van de Orthodoxe Kerk naar de Rooms Katholieke Kerk. Orthodoxe christenen uit Kêrak, ontevreden over de priesters die zij gestuurd kregen van de Patriarch in Jeruzalem, kozen zelf uit hun midden iemand, die zij naar Jeruzalem stuurden om priester gewijd te worden. Toen deze man echter na enkele maanden onverrichter zake terug kwam in Kêrak, was dit zo'n ontgoocheling voor de mensen daar, dat zij zich toen wendden tot de Latijnse Patriarch (Mgr. Bracco). Deze stuurde een van zijn priesters, P. Manfredi. Deze vestigde zich met een groep christenen in de reeds lang verlaten en tot

ruïne vervallen streek van Madaba. (5) Het is aan deze priester ook te danken dat de prachtige resten uit de 6e eeuw in Madaba bewaard bleven.

De snelle ontwikkeling van de Latijnse Kerk in Transjordanië is mede te danken aan een groep vrouwelijke religieuzen, allen van Arabische oorsprong, die zich hebben ingezet voor het onderwijs aan meisjes. In 1912 hadden zij de leiding van 21 scholen, die bezocht werden door 1865 meisjes (waaronder 264 moslimmeisjes).

Deze zusters deelden in alles het leven van deze Transjordaniërs, leefden vaak zonder enig comfort in bedoeïenen tenten. Zij hebben een grote rol gespeeld in de bewustwording van deze groep Arabische christenen. Men kan het betreuren dat hun activiteit niet vrij was van een vorm van proselitisme. Maar dat was nu eenmaal de mentaliteit van die eeuwen. Men mag de christenen van rond 1900 niet beoordelen volgens de maatstaven van na het 2e Vaticaans Concilie.

c GRIEKS KATHOLIEKEN.

Naast de bemoeienissen van de Grieks Orthodoxe Kerk en de Latijnse Kerk dient nog vermeld te worden die van de Grieks Katholieke Kerk. (dit is de met Rome geünieerde Kerk, die de Byzantijnse liturgie (ritus) hebben bewaard, ook wel Melkieten genoemd. Ook hun activiteit heeft geresulteerd in scholen en kleine kerkgemeenschappen.

Vermeldenswaard is nog de bijdrage van een groep vrouwelijke religieuzen, die tijdens de Joods-Arabische oorlog wonderen hebben verricht voor vluchtelingen en oorlogsslachtoffers.

d PROTESTANTEN (LUTHERANEN) EN ANGLIKANEN (6)

Voor de volledigheid moet ook deze groep vermeld worden. Beide Kerken beschouwen Palestina en Transjordanië als hun zendingsgebied, mede gesanctioneerd door de regeringen van Engeland en Pruisen, die graag hun gezag lieten gelden in deze streken.

II EIGENAARDIGHEDEN VAN DEZE KERKGEMEENSCHAPPEN.

Het aantal (het gaat nu over ongeveer 80.000 mensen van alle vier de groepen samen) alleen is niet voldoende om een juist beeld van en begrip te krijgen van de moeilijkheden waarmee zij nu te kampen hebben, alsmede hun zorgen en verlangens. Wat nu volgt is een ruwe schets van de hedendaagse situatie waarin de Arabische christenen in Transjordanië verkeren.

a HET SAMEN BESTAAN VAN DE VERSCHILLENDE KERKGENOOTSCHAPPEN.

Dit geldt niet alleen voor Jordanië, het is een beeld dat men in alle gebieden van het nabije en midden Oosten tegenkomt. Maar nergens leven de groepen zo dicht op elkaar als hier.

Het gevolg hiervan is dat leden van een zelfde stam, zelfde familie naar verschillende kerken gaan. De verklaring ligt in de missionering van de Kerken, maar ook gemengde huwelijken zijn er niet vreemd aan. Overgang van de ene naar de andere kerk is niet steeds terug te voeren op godsdienstige overtuiging.

Verscheidenheid op het vlak der religie kan een rijkdom betekenen, maar kan ook het gevaar van verdeeldheid en concurrentie inhouden, en op die manier bijdragen tot een verzwakking van de gemeenschap. Dit laatste is jammer genoeg het geval in deze streek, zodat veel krachten verspild worden. Heel bijzonder is het te betreuren, daar deze houding niet zozeer opvalt bij de gelovigen, als wel bij de priesters. De orthodoxen beschuldigen de Latijnen van "zieltjeswinnerij", de laatsten antwoorden hierop dat zij uitgenodigd zijn door de bevolking. De Melkieten krijgen van de Orthodoxen

het verwijt dat ze niet trouw zijn aan hun Byzantijns verleden, en van de Katholieken dat ze niet katholiek genoeg zijn.

Het zou onjuist zijn het beeld te zwart te schilderen. Er is een kentering aan de gang en tal van priesters bieden hulp aan iedereen ongeacht tot welke kerk hij/zij behoort. Het is te wensen dat hun pogingen navolging vinden. Een hecht samengaan kan verspilling van krachten tegengaan en het isolement verzachten waarin zowel de gemeenschap als geheel als de leden afzonderlijk zijn terecht gekomen.

b ISOLEMENT.

Deze openbaart zich niet zozeer op het vlak van het sociale leven. Dat zij nu niet meer "trekken" betekent niet dat zij de tradities die het bedoeïenenleven regelen, hebben prijsgegeven. Zelfs wanneer zij geografisch gescheiden zijn van stam of familie, wordt de eenling niet losgelaten. Als hij een baantje gevonden heeft in de stad en zich daar vestigt, leeft hij er zelden alleen, steeds is er een zeker aantal verwanten die met hem contact houden. Dorpsfeesten en familiegebeurtenissen zijn gelegenheden om naar het geboortedorp terug te gaan en de eigen atmosfeer op te snuiven. Dank zij een behoorlijk wegennet en openbare vervoersmiddelen, zijn de afstanden geen probleem meer in Transjordanië. Binnen enkele uren kan men het gebied van noord tot zuid doorkruisen.

Op het geestelijk vlak is het isolement sterk merkbaar, speciaal bij degenen die een leidinggevende positie hebben. Vergeten we niet dat de Jordaan sinds de oorlog van 1967 een echte grens is geworden. De door Israël gepropageerde politiek van een "open verbinding (oeververbinding)" is slechts effectief voor vrachtvervoer. Ze is heel wat minder "open" voor personenvervoer. Het contact Jeruzalem - Amman wordt hierdoor erg bemoeilijkt. Het contact met vreemdelingen is ook gestopt sinds toeristen en bedevaartgangers de grens niet meer over mogen. Steeds meer is men op zichzelf aangewezen.

c MINDERHEIDSGROEP.

Het percentage christenen op de totale bevolking van Transjordanië is niet met zekerheid te geven. De gissingen variëren van 7% tot 15%, al naar gelang de bron waar de cijfers vandaan komen en naar gelang men wel of niet de Palestijnse vluchtelingen erbij optelt. We hebben echter in ieder geval te doen met een minderheid met alle gebruikelijke reflexen die minderheidsgroepen kenmerken, wier rechten in twijfel worden getrokken. Hieruit laten zich enkele karakteristieken verklaren, die op het eerste gezicht nogal tegenstrijdig lijken.

- op zichzelf teruggetrokken met tegelijk een zekere openheid naar niet christenen. Het eerste speelt zich af op het vlak van de gemeenschap als geheel, terwijl het andere het individuele contact kenmerkt.

Officieel houdt men de scheiding tussen Christenen en Moslims koste wat kost in stand. (Gemengde huwelijken van deze soort blijven zeldzaam). Aan de verplichtingen echter die in het dagelijkse leven in de buurt of op het werk ontstaan, zal men zich nimmer onttrekken. Christelijke families zullen er plezier in scheppen geruchten in het nadeel van de Islam te verspreiden, maar ze zullen nooit aarzelen islamitische vluchtelingen te helpen. Maar ook hier is een kentering gaande. Het Katholieke bisdom Amman geeft een maandblad uit in het Arabisch. ("De stem van het H. Land") Dit heeft tal-

rijke moslimabonnees en het stelt haar kolommen open voor literaire en politieke bijdragen van moslims. De oorlog tegen Israël heeft zeker een rol gespeeld ten gunste van een toenadering van de diverse groepen in Jordanië tot elkaar.

- Bevreesd en toch zelfverzekerd.

De vrees is te beluisteren in de gesprekken. Zij wordt gevoed door gebeurtenissen uit het verleden en van vandaag, die helaas echt gebeurd zijn: discriminatie, vernedering, spot en zelfs bedreiging. Maar naast, of misschien wel als gevolg van deze vrees, zijn de christelijke gemeenschappen zelfverzekerd. De plaats waar de kerk staat in het dorp en hoe zij er van buiten uitziet, krijgen hier een eigen betekenis. Zo zijn er dorpen die er trots op zijn heel en al christelijk te zijn en altijd geweigerd te hebben zelfs het kleinste stukje grond te verkopen aan moslims. Al leidt deze zelfverzekertheid soms wel eens tot heldhaftigheid, het is even vaak een oorzaak van nutteloos getwist.

- Emigratie en toch gehecht aan het land.

De zojuist genoemde vrees, de onzekerheid voor de toekomst, het gebrek aan middelen van bestaan, de wankelende toestand waarin het huidige politieke regime dat zeer tolerant staat tegenover niet-moslims, verkeert, dit alles brengt een aantal mensen er toe om naar elders te verhuizen. Bij gebrek aan exacte gegevens, is het moeilijk om de omvang van deze emigratie te bepalen, maar het schijnt dat het percentage christenen (met als eersten de Armeniërs) groter is dan dat van de moslims. Het zou ook interessant zijn te weten wat in deze emigratie-beweging het aandeel is van de Palestijnse vluchtelingen. In tegenstelling tot Libanon, is dit voor Transjordanië een nieuw verschijnsel, dat samengaat met een diepe verbondenheid met de grond der voorouders en met de tradities en gewoonten.

d CHRISTENEN, GEWORTELD IN HET VERLEDEN EN ER DOOR GETEKEND.

De christelijke bevolking van Transjordanië heeft nooit haar bedoeïenenafkomst verloochend. De tent mag dan wel vervangen zijn door het stenen huis, de indeling ervan herinnert nog sterk aan het verleden. Opvallend is bv. de ruimte, gereserveerd voor de gasten. Het meubilair bestaat hier slechts uit een serie stoelen die naast elkaar langs de muur staan. Het oude gewoonterecht, dat in principe niet meer geldt voor wie de tent verlaten heeft, is echter in vele gevallen gewoon van kracht gebleven. Het gevolg is dat de christen in zijn familiale- en sociale omgang, maar ook voor wat betreft godsdienstige gebruiken, bepaald wordt door een aantal regels die gelijk zijn aan die van de moslim. De meeste van deze gebruiken stammen nog uit het Arabië van vóór de tijd dat de Islam ontstond. Evenals in het Westen heeft de kerk sommige van deze gebruiken gekerstend. Zo is bv. de verering van Khader, meestal gekoppeld aan de verering van een oude groene boom dicht bij een of andere graf-tombe, omgedoopt tot de verering van St. Joris. Moslims en christenen gaan er samen op bedevaart en vaak nemen zij samen deel aan de jaarlijkse ceremoniën. En de een zowel als de ander gaat naar huis met een lapje dat hij heeft afgescheurd van de gekleurde stoffen die in het kapelletje liggen. In sommige gevallen echter heeft de Kerk, ondanks verwoede pogingen van priesters, het niet kunnen winnen van zeer diep gewortelde gebruiken. Zo is het zeer gebruikelijk dat een weduwe nog een jaar rouwt na het overlijden van haar man. Gedurende die tijd zal zij het kerkgebouw niet binnengaan. Zij komt niet verder dan de deur met een verzoek om een kaars op te steken, maar zij zal zelf de drempel niet overgaan. Bloedwraak en lichamelijke kastijding van een meisje, dat zich heeft laten

verleiden, komen ons als wreed voor, ze laten zich slechts verklaren vanuit de context van de bedoeienensamenleving.

e CHRISTENEN, VERSPREID OVER ALLE SOCIALE LAGEN.

Alle discriminatie, waarover hiervoor sprake was, ten spijt is de deur niet hermetisch gesloten voor christenen, die zich onderscheiden door kennis of technische vaardigheid. Ofschoon wij niet over precieze gegevens beschikken, kan men stellen dat er in de meeste lagen van de samenleving christenen aanwezig zijn. Zoals op politiek niveau, bij de eerste verkiezingen van 1951 waren er 7 christenen op de 40 parlementsleden; en het is bijna een traditie geworden dat minstens één lid van de regering een christen is.

III MET HET OOG OP DE TOEKOMST.

De tot verschillende kerken behorende groepen christenen kampen met grote moeilijkheden als het gaat over het in stand houden van hun gemeenschappen.

- het gebrek aan een kerkelijk kader, dat zijn oorzaak vindt in de sociaal laag gewaardeerde status van de priester. Zijn financiële positie is gewoon slecht te noemen. Het ongehuwd zijn wordt in de families eigenlijk niet aanvaard. In de kerken waar wel gehuwde priesters zijn, zijn deze vaak niet in staat om hun familie te onderhouden en tegelijk de traditionele gastvrijheid in ere te houden.

- dan is er het reeds eerder vermelde gebrek aan intellectuele vorming van dit kader.

- tenslotte wordt het godsdienstig onderricht bemoeilijkt door het onde-bemand (en onderbetaald) zijn van de christelijke scholen en door de concurrentie van het Koran-onderwijs op de staatsscholen, die worden bezocht door een groot aantal christenkinderen.

De Christenen in Transjordanië vragen zich met zorg af wat hun toekomst is. Hun land is betrokken bij de gebeurtenissen in het Midden-Oosten. Zij zijn Jordaniër en Arabier en als zodanig begaan met het lot van hun verwanten, die, in hun menselijke waardigheid gekrenkt, op de vlucht zijn. De gevolgen van de politieke scheiding hebben de verlangens naar vereniging aangescherpt. Waarom zou er geen eenwording tot stand kunnen komen op het vlak van het geloven? De gewone en diep gelovige christenen hopen dit.

Zij stoten zich aan het in stand houden van begrippen en structuren die zich zelf overleefd hebben. Zij willen terug tot hun eigen oudste traditie. Kort geleden schreef nog iemand: "het schijnt dat de Oosterse Kerk, onder invloed van het westerse denken haar eigen karakter is kwijtgeraakt. Het gevoel voor de plaatselijke kerk is afgestompt door de invloed van een in het Oosten onbekend begrip nl. dat van de Ritus (d.w.z. de vorm die de liturgie in een bepaalde kerk heeft gekregen) (7)

De taak waar de christen van Transjordanië voor schijnt te staan is om over het verschil in riten heen te stappen, verschil, dat zo vaak tot clan-vorming heeft geleid, om zich los te maken uit de leiband hen opgelegd door "beschermheren", de grote politieke mogendheden, om zichzelf te worden, d.w.z. de kerkgemeenschap van Transjordanië.

Dit is ook de wezenlijke voorwaarde om efficiënt, samen met hun moslimbroeders, te kunnen werken aan de vooruitgang van hun vaderland.

A. FERRE.

NOTEN

- (1) Voor geografische, economische en historisch-politieke gegevens over dit land verwijst de auteur naar A.M. Goichon., *Jordanie réelle*, Desclée 1967.
- (2) Entretiens avec Heraclide, in *Sources Chrétiennes*, t 67.
- (3) *Encyclopédie de l'Islam*, 2e editie, art. Ghassan.
- (4) *Proche-Orient Chrétien* 1960, p. 272-3.
- (5) *Coutumes des Arabes au Pays de Moab*, Jaussen, Parijs 1948 p.417-432.
- (6) *L'évêché anglo-prussien à Jérusalem (1841-1881)* , in *Proche-Orient Chrétien*, 1963, 1964 en 1969 door J.M. Hornus.
- (7) P. Duprey, *La structure synodale de l'Eglise dans la Théologie orientale*, in *Proche-Orient Chrétien* 1970, p. 123-145.